

IKONY Z WĘGLÓWKI

W XV i XVI w. Węglówka była bardzo ważnym ośrodkiem ikonopisarstwa Ziemi Przemyskiej. Ikony tworzone przez działających tu artystów wyróżniały się osobliwym pięknem, głębią duchowego przesłania oraz wyjątkowym mistrzostwem wykonania. Dzisiaj chcielibyśmy przedstawić Państwu kilka ikon, demonstrujących wyjątkowość dzieł mistrzów z Węglówki.

W zbiorach Muzeum Narodowego we Lwowie obecnie znajdują się trzy wyjątkowe piętnastowieczne ikony z Węglówki: Narodzenie Najświętszej Maryi Panny, grupa Deesis oraz Sąd Ostateczny. Te ikony były i są wciąż obiektem licznych badań.

Pochylmy się więc nad tymi ikonami. Zaczniemy od ikony Narodzenie Najświętszej Maryi Panny. Historia narodzenia Maryi Panny przedstawiona jest bardzo uroczyście, zaś jej wydarzenia autor pomieścił na kilku planach. Na pierwszym z nich, po lewej na wysokim łożu siedzi św. Anna, obejmując służącą. Obok znajdują się trzy młode, urodziwe niewiasty, które przyniosły dary dla św. Anny. Ubrane są w zwiewne szaty, do napisania których mistrz wykorzystuje delikatną paletę radosnych kolorów. Po prawej zaś widzimy kobiety, których zadaniem było przewijanie niemowlęcia i przygotowanie kąpeli. Z góry zaś spogląda na to ojciec Maryi św. Joachim.

Pomimo iż przedstawiona historia Narodzenia Bogurodzicy rozgrywa się w pomieszczeniu dzięki odpowiedniej kompozycji zdaje się, że wydarzenia odbywają się na zewnątrz, na tle wykwintnych budynków. Po obu stronach zobaczymy więc dwie wysokie, lekko malachitowe i blade ochrowe budowle, udekorowane portykami i arkadami. Wśród tych gmachów dostrzec też możemy wysmukłe kolumny z kapitelami, połączone między sobą tkaniną. Dekoracja ta nazywa się welumem i wywodzi się ze starogreckiej sztuki.

Kompozycja ikony Narodzenia Najświętszej Maryi Panny z Węglówki dzięki artystycznemu zmysłowi jej autora jest ewenementem wśród ówczesnej słowiańskiej ikonografii. Może dlatego jej kompozycja była powtarzana w wielu późniejszych ikonach, gdzie możemy zaobserwować praktycznie ten sam układ postaci oraz budynków.

Skupmy się teraz na grupie Deesis. Ikony są napisane na jednej podłużnej desce, tzw. epistyl. W jej centrum widzimy Jezusa Chrystusa na tronie, po jego prawej i lewej stronie Matkę Boską oraz Jana Chrzciciela. Postaci te tworzą tzw. trimorfon, za którym przedstawione są postacie archaniołów, apostołów oraz świętych. W ikonie użyte zostały zachęcające do refleksji lekkie barwy takich pigmentów jak malachit, azuryt, alizaryna, różnorodne ochry i cynober.

W sumie na ikonie przedstawione jest dziewięć postaci. Ich figury cechuje proporcjonalność oraz dynamiczność, która osiągnięta została między innymi dzięki kontrastowi pomiędzy postaciami a tłem, a także ich ubraniami. Deesis z Węglówki stworzony został pod mocnym wpływem sztuki greckiej, można nawet mówić, iż w porównaniu z wszystkimi ówczesnymi przemyskimi ikonami tego typu właśnie obraz z Węglówki jest najbardziej bizantyjski.

Do dnia dzisiejszego zachowało się sześć ikon grupy Deesis pochodzących z Ziemi Przemyskiej, naśladowujących tę z Węglówki, wśród nich dzieła z Tylicza, Mszany, Paszowej, a także Jaworowa oraz Ilnik. Szczególnie wyróżnia się spośród nich Deesis z Tylicza. Ikona ta przedstawia aż

piętnaście postaci, jej centralną postacią jest Spas w Siłach, zasiadający na tronie w otoczeniu aniołów: cherubów, serafinów oraz tronów. Takie przedstawienie Chrystusa nie było typowe dla ówczesnego przemyskiego ikonopisarstwa.

Warto zaznaczyć, że ikona Narodzenie Matki Boskiej oraz grupa ikon Deesis z Węglówki to ikony o dużych wymiarach: pierwsza z nich ma rozmiar 135 na 83 cm, zaś druga to aż 57 na 260 cm.

Przejdźmy teraz do ostatniej piętnastowiecznej ikony z Węglówki, czyli Sądu Ostatecznego. Wydarzenia przedstawione na niej rozgrywają się na kilku poziomach. W najwyższym z nich, u samej góry dostrzec możemy niebo, symbolicznie przedstawione jako długi, prostokątny zwój z umieszczonymi na nim Słońcem, Księżycem oraz gwiazdami. Zwój ten zwijany jest przez dwóch aniołów, co było symbolem końca świata oraz nadejścia sądu ostatecznego. Pod niebem widzimy ubranego w złote szaty Chrystusa, otoczonego mandorlą, czyli okrągłą poświatą wokół postaci. Po prawej i lewej stronie Chrystusa znajdują się Matka Boska oraz Jan Chrzciciel, zaś za nimi chóry anielskie. Po obu ich stronach umieszczone są dwie symboliczne sceny: Niebieska Jerozolima oraz Ukrzyżowanie i zrzucenie demonów z nieba.

Poziom niżej po lewej i prawej stronie odnajdziemy zasiadających w ławach apostołów, zaś w środku widoczna jest Etimazja, czyli symboliczny pusty tron, na którym zasiądzie Jezus by sądzić wszystkie narody. Koło trony przedstawieni są Adam i Ewa. Pod tronem, na kolejnym poziomie, widać symboliczną Prawicę Pańską, trzymającą wagę dla ważenia dobrych i złych czynów człowieka. Po prawej stronie Chrystusa przedstawieni są prorocy, królowie oraz męczennicy, zaś po lewej – narody zmierzające na sąd ostateczny, prowadzone przez Mojżesza.

Zejdźmy o jeszcze jeden poziom niżej. Po prawej stronie Jezusa zobaczymy świętych, mnichów oraz pustelników. Po lewej zaś zaobserwujemy symboliczną scenę zmartwychwstania. Warto przyjrzeć się jej dokładniej. Scena ta przedstawiona jest w symbolizującej świat sferze, podzielonej na ziemię i wodę. Czterej aniołowie z czterech stron świata dmą w trąby, zwołując wszystkich na sąd ostateczny. W lewym dolnym rogu ikony przedstawiona jest scena rajy, która nie dotrwała w całości do naszych dni, lecz o jej kompozycji można wnioskować dzięki ikonom Sądu Ostatecznego z Mszany i Paszowej.

Z późniejszego okresu, a dokładniej z drugiej połowy XV w. pochodzi ikona Świętego Mikołaja z żywotem. Biskup Mikołaj z Miry był oraz nadal jest jednym z najbardziej czczonych świętych, co też odzwierciedliło się w jego ikonografii. Na przykład jednym z rodzajów ikon św. Mikołaja jest przedstawienie go w otoczeniu epizodów z jego życia oraz uczynionych przez niego cudów, które nazywane są klejmami. Na ikonach pojawiały się ilustracje z jego dzieciństwa, otrzymania kolejnych święceń duchownych (diakona, kapłana, biskupa oraz metropolity), cudów dokonywanych za jego pośrednictwem za jego życia i po śmierci, a także przeniesienia relikwii świętego. Ikonografia św. Mikołaja i scen z jego życia na terenie Ziemi Przemyskiej cechowała się wyjątkową uwagą do szczegółów oraz bogactwem linii fabularnych.

Na ikonie z Węglówki przedstawione jest aż 10 scen z życia św. Mikołaja, z trzech stron otaczających postać świętego. Możemy dostrzec takie epizody: Narodzenie Mikołaja, wzorowane na przedstawieniach Narodzenia Matki Bożej; Świecenie Mikołaja; Uwolnienie opętanego przez Świętego; Ukazanie się Mikołaja we śnie cesarzowi Konstantynowi; Pocieszenie przez Świętego niewinnie uwięzionych oraz Uratowanie statku przed burzą. Także możemy zobaczyć Złożenie do

grobu i Przeniesienie relikwii św. Mikołaja.

Na koniec przyjrzyjmy się ikonie Bogurodzicy z pierwszej połowy XV w., otoczonej apostołami w okrągłych klejmach. Przedstawiona Bogurodzica ma charakterystyczny dla ikonopisarskiego ośrodka mistrza z Węglówki typ twarzy, w tym bliskie osadzenie oczu oraz ornament nimbu. Dzieło to jest najwcześniejszym przykładem ikony Bogurodzicznej z apostołami. Jeszcze jedna ikona Bogurodzicy z apostołami, prawdopodobnie z tego samego warsztatu, pochodzi ze wsi Żohatyń.

Biegle spojrzenie na zachowane dzieła pozwala wyodrębnić dla węglowskiego nurtu ikonopisarskiego XV i XVI w. charakterystyczny styl, kolorystyczną paletę oraz oryginalne przedstawienie wizerunku świętych. Dzięki tym cechom i dalszym badaniom w przyszłości będziemy mogli zaliczyć jeszcze nie odkryte ikony do kręgu Mistrza z Węglówki.

Ihor Sklenar

Doktor PhD, Docent katedry teorii i praktyki dziennikarstwa Lwowskiego Uniwersytetu Narodowego im. Iwana Franki